

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

สิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องที่หน่วยงานทั้งภาครัฐบาลและภาคเอกชนได้เล็งเห็นความสำคัญ และตระหนักถึงความจำเป็นในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อการดำรงรักษาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติซึ่งต่างมีหน้าที่ความรับผิดชอบและบทบาทในการให้ความคุ้มครองป้องกันสิ่งแวดล้อมในทางกฎหมายและจัดสรรงบประมาณให้เพียงพอต่อการอนุรักษ์ (วิชาดา สุคันธรัต, 2534: 16-29)

สารนิเทศด้านสิ่งแวดล้อมเป็นที่ต้องการของทุกฝ่าย ทั้งภาครัฐบาลและเอกชนเพราะประเด็นทางสิ่งแวดล้อมมีความสำคัญต่อการวางแผนและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ การกำหนดนโยบายและการบริหารสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งการกำหนดมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อม การออกกฎหมายควบคุมสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ กลุ่มผู้ใช้สารนิเทศด้านสิ่งแวดล้อมมีหลายอาชีพในสหรัฐอเมริกามีกลุ่มสำคัญๆ อยู่ 4 กลุ่มคือ นักวิทยาศาสตร์และวิศวกร ผู้บริหารในภาคธุรกิจ นักบริหารและนักการเมือง และประชาชนทั่วไป (Freeman and Smith, 1986: 241-305) ผู้ใช้แต่ละกลุ่มมีความต้องการและการใช้ที่แตกต่างกัน สารนิเทศสิ่งแวดล้อมที่ตรงความต้องการจึงมีตั้งแต่ระดับพื้นฐานจนถึงระดับที่ต้องใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วย เช่น นักวิทยาศาสตร์และวิศวกรมีความต้องการ สารนิเทศสิ่งแวดล้อมเพื่อค้นหาความรู้และผลิตเทคโนโลยีใหม่ๆ สนับสนุนงานวิจัย ผู้บริหาร ในภาคธุรกิจมีความต้องการสารนิเทศสิ่งแวดล้อม เพื่อประกอบการวางแผนและดำเนินกลยุทธ์ในด้านการตลาด และจัดโครงการพิทักษ์สิ่งแวดล้อม ขณะเดียวกันนักบริหารและนักการเมืองมีความต้องการสารนิเทศสิ่งแวดล้อมเพื่อช่วยในการจัดการและบริหารสิ่งแวดล้อม เพื่อประกอบการตัดสินใจในการวางแผนนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม เพื่อกำหนดแนวทางการดำเนินงานสิ่งแวดล้อมให้สอดคล้องกับการพัฒนาประเทศ และสำหรับประชาชนมีความต้องการสารนิเทศสิ่งแวดล้อมเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องสิ่งแวดล้อมที่ถูกต้องและรู้จักนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันเพื่อรักษาสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น (จิตรา วิรุรินทร์, 2534: 59-69)

Lin และ Garvey ได้ศึกษาถึงความต้องการและการใช้สารนิเทศของนักวิทยาศาสตร์ และ นักเทคโนโลยีผู้ทำหน้าที่ด้านการวิจัยและการสอน พบว่าผู้ใช้ทั้ง 2 กลุ่มมีความต้องการสารนิเทศแตกต่างกันคือกลุ่มผู้ทำหน้าที่ด้านการวิจัยมีความต้องการสารนิเทศเพื่อค้นหาความรู้ใหม่ๆ โดยต้องการสารนิเทศที่รวดเร็วและ

ทันเหตุการณ์ แต่กลุ่มผู้ทำหน้าที่สอนส่วนใหญ่มีความต้องการสารสนเทศเท่าที่มีอยู่ในห้องสมุดก็เพียงพอต่อความต้องการทางการสอน (Lin and Garvey, 1972: 5-37)

ปัจจุบันประเทศไทยมีความก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี เศรษฐกิจ สังคม อย่างรวดเร็วทำให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ เช่น ดิน หิน แร่ธาตุ ป่าไม้ และน้ำอย่างฟุ่มเฟือยจนเป็นผลทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมและสิ่งแวดล้อมเป็นพิษมากขึ้นเพราะสืบเนื่องมาจากการเร่งรัดพัฒนาประเทศในด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี เศรษฐกิจ สังคม และอุตสาหกรรม ซึ่งมีผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยตลอดจนคุณภาพชีวิตของคนในประเทศทำให้การพัฒนาไม่บรรลุวัตถุประสงค์ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในการยกมาตรฐานการดำเนินชีวิตการกินอยู่แต่พอดีของคนไทยพร้อมกับได้กำหนดการพัฒนา นโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1-7 ตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงคือ ในแผนฯ 1-3 เน้นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อเร่งการพัฒนา การเพิ่มมูลค่าผลผลิตจากการใช้ทรัพยากรต่างๆ เช่น ป่าไม้ ดิน และแร่ธาตุเป็นต้น เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการเร่งรัดขยายตัวทางเศรษฐกิจในระยะแรกและจากการระดมการใช้ประโยชน์ โดยขาดการวางแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เหมาะสมทำให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรหลักของประเทศไทยเฉพาะอย่างยิ่งป่าไม้ ดิน น้ำ และแร่ธาตุ ในแผนฯ 4 เริ่มมีแนวทางการอนุรักษ์ แต่ยังคงเน้นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลักในการพัฒนาให้ความสำคัญต่อปัญหาและลักษณะการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะดิน น้ำ ป่าไม้ และแร่ธาตุ กำหนดแนวฟื้นฟูบูรณะทรัพยากรที่ถูกทำลายและมีสภาพเสื่อมโทรม มีการพัฒนาที่ดิน แหล่งน้ำ การอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเล ฯลฯ ในแผนฯ 5 เพิ่มประสิทธิภาพการใช้ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กำหนดมาตรการด้านการอนุรักษ์ ดิน แหล่งน้ำและป่าไม้ไว้อย่างชัดเจนเพื่อลดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ในแผนฯ 6 กระจายกลไกการบริหารทรัพยากรธรรมชาติออกสู่ท้องถิ่น ภายใต้ชื่อ แผนพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้ความสำคัญในเรื่องการบริหารและการจัดการให้มีประสิทธิภาพอย่างมีระบบ ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ไม่ก่อให้เกิดปัญหามลพิษ มีการจัดทำแผนพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระดับจังหวัดทั่วประเทศและจัดทำแผนปฏิบัติการ โดยแยกประเภทของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็น 4 ประเภท คือ ทรัพยากรธรรมชาติ ในเขตพื้นที่อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่นอกเขตอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและศิลปกรรม และมลพิษ ในแผนฯ 7 เป็นการพัฒนาต่อเนื่องจากแผนฯ 6 และมีการปรับปรุงกลไกการบริหารทรัพยากรธรรมชาติ โดยสนับสนุนองค์กรเอกชนทั้งในส่วนกลางและท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในการติดตามและประเมินผลสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่แล้ว รวมทั้งเร่งออกกฎหมายที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรรองรับมาตรการต่างๆ ที่กำหนดไว้เพื่อให้พัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ ผลกระทบจากปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติทำให้เกิดการเคลื่อนไหวเพื่อการรักษาสิ่งแวดล้อม และได้มีการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการจัดการสิ่งแวดล้อมควบคู่การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เช่น การนำระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GEOGRAPHICAL INFORMATION SYSTEMS: GIS) เป็นระบบที่สามารถช่วยแก้ปัญหาที่เกี่ยวกับสารสนเทศเชิงพื้นที่ นับว่าเป็นเครื่องมือที่ช่วยในการบริหารและจัดการการใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมและหากมีการจัดระบบสารสนเทศที่ไม่ซับซ้อน มีความยืดหยุ่น และมีประสิทธิภาพจะสามารถช่วยให้นำสารสนเทศที่มีอยู่แล้วมาใช้ให้เกิดประโยชน์และตรงกับความต้องการของผู้ใช้ (Freeman and Smith, 1986 : 241-305)

การที่ประเทศไทยประสบปัญหาสิ่งแวดล้อมขึ้น เช่น มลพิษสิ่งแวดล้อม น้ำเน่าเสีย ควันพิษในอากาศ การตัดไม้ทำลายป่าจนเกิดการเคลื่อนไหวเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ภาครัฐบาลและภาคเอกชนได้

ประสานงานกันอย่างเต็มที่ในการกำหนดนโยบายและหาแนวทางการดำเนินงานต่างๆ เพื่อช่วยบรรเทาภาระในการรักษาสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น / จึงจำเป็นต้องอาศัยข้อมูลจากทุกฝ่ายมาประกอบการตัดสินใจ และเนื่องจากเป็นยุคของสังคมข่าวสารซึ่งมีเอกสารจำนวนมากและมีเพิ่มขึ้นตลอดเวลาจนทำให้ผู้ใช้บริการสารสนเทศไม่สามารถบริการผู้ใช้ได้อย่างทั่วถึงแม้จะมีการนำเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการจัดการสารสนเทศ ผู้ใช้ก็ยังไม่สามารถใช้สารสนเทศได้อย่างเต็มที่เพราะสารสนเทศอยู่กระจัดกระจายตามหน่วยงาน กรม กองต่างๆ ซึ่งเป็นแหล่งผลิตสารสนเทศสิ่งแวดล้อมเป็นส่วนใหญ่ (จิรพันธุ์ อินทรสมใจ, 2534: 12-15) และเนื่องจากหน่วยงานราชการมีกฎระเบียบกำกับไว้ ทำให้การเข้าถึงสารสนเทศเหล่านั้นเป็นไปอย่างลำบากในการที่จะนำสารสนเทศนั้นๆ มาเผยแพร่และให้บริการ อีกทั้งผู้ใช้มีมากหลายกลุ่ม จึงทำให้มีปัญหาในเรื่องการจัดการหาสารสนเทศสิ่งแวดล้อมให้ตรงตามความต้องการของผู้ใช้ในแต่ละกลุ่มได้อย่างพอเพียง นอกจากนี้ผู้ใช้บริการสารสนเทศยังมีหน้าที่อื่นอีกนอกเหนือจากงานบริการ เป็นผลให้ไม่สามารถสนองความต้องการสารสนเทศของผู้ใช้ได้อย่างทั่วถึง

สำหรับประเทศไทยหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับทางด้านสิ่งแวดล้อม มีอยู่หลาย หน่วยงาน เช่น กองอนามัยสิ่งแวดล้อม กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข กองสิ่งแวดล้อมโรงงาน กรมโรงงานอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม และมหาวิทยาลัยที่มีหลักสูตรการเรียนการสอนด้านสิ่งแวดล้อม เช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เป็นต้น แต่หน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรงนั้นคือสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ซึ่งจัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ในปีพ.ศ.2518 เมื่อเริ่มจัดตั้งมีฐานะเทียบเท่ากรม สังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี ต่อมาในปี พ.ศ.2522 ได้โอนมาอยู่ในสังกัดกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและการพลังงานและโดยอำนาจแห่งพระราชบัญญัติฉบับนี้ก็ได้อัดตั้งคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติขึ้น ต่อมาได้มีพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวงทบวงกรม (ฉบับที่ 6) พ.ศ.2535 ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 109 ตอนที่ 34 ลงวันที่ 3 เมษายน 2535 ได้เปลี่ยนชื่ออำนาจหน้าที่จากกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและการพลังงานเป็นกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม โดยโอนอำนาจหน้าที่และกิจการของสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ แยกไปสังกัดกรมควบคุมมลพิษ กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม และสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม (ราชกิจจานุเบกษา: 2535) ซึ่งเป็นกรมใหม่ที่เพิ่มขึ้นในสังกัดกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม เป็นหน่วยงานหลักของประเทศในการกำหนดนโยบายหลักและวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และเป็นผู้วางมาตรการและมาตรฐานสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม มีการแบ่งส่วนราชการใหม่ตามที่มีประกาศพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม (ฉบับที่ 6) พ.ศ.2535 ประกอบด้วย สำนักงานเลขานุการรัฐมนตรี สำนักงานปลัดกระทรวง กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กรมควบคุมมลพิษ กรมวิทยาศาสตร์บริการ สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ และสำนักงานพลังงานปรมาณูเพื่อสันติ กรมที่ตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม (ฉบับที่ 6) พ.ศ.2535 คือ สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กรมควบคุมมลพิษ กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม มีอำนาจหน้าที่ดังนี้

สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม มีอำนาจหน้าที่ในการ

1) จัดทำนโยบายและแผนการส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติให้สอดคล้องกับนโยบายด้านต่างๆของประเทศรวมทั้งการติดตามประเมินผล

2) ประสานการจัดทำแผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วย การส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ

3) ติดตามตรวจสอบและจัดทำรายงานสถานการณ์คุณภาพสิ่งแวดล้อม

4) ประสานการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ให้เป็นไปตามนโยบายและแผนการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และแผนการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม

5) ดำเนินการเกี่ยวกับการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่อาจเกิดขึ้น จากกิจกรรมหรือโครงการของภาครัฐหรือเอกชน ซึ่งมีแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดผลเสียต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม

6) กำหนดท่าทีแนวทางและประสานความร่วมมือ และการเข้าร่วมในพันธกรณีด้านสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ

7) เสนอแนะนโยบายแนวทาง และประสานความร่วมมือ และการเข้าร่วมในพันธกรณีด้านสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการระดมทุนเพื่อกองทุนสิ่งแวดล้อมให้เป็นไปตามกฎหมาย ว่าด้วยการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ

8) ดำเนินการและประสานงานด้านสิ่งแวดล้อมในส่วนภูมิภาค

9) ปฏิบัติการอื่นใดตามกฎหมายกำหนด

กรมควบคุมมลพิษ มีอำนาจหน้าที่ในการ

1) เสนอความคิดเห็นเพื่อจัดทำนโยบายและแผนการส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ด้านการควบคุมมลพิษ

2) เสนอแนะการกำหนดมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อม และมาตรฐานควบคุมมลพิษ จากแหล่งกำเนิด

3) จัดทำแผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม และมาตรการในการควบคุมป้องกันและการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมอันเนื่องมาจากภาวะมลพิษ

4) ติดตามตรวจสอบ และจัดทำรายงานสถานการณ์มลพิษ

5) พัฒนาระบบรูปแบบ และวิธีการที่เหมาะสมสำหรับระบบต่างๆ เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการคุณภาพน้ำ อากาศ ระดับเสียง สารอันตราย และกากของเสีย

6) ดำเนินการตามกฎหมาย ว่าด้วยการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ด้านการควบคุมมลพิษ

7) ดำเนินการเกี่ยวกับเรื่องรื้อถอนทุกซ์ด้านมลพิษ

8) ปฏิบัติการอื่นใดตามที่กฎหมายกำหนด

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม มีอำนาจหน้าที่ในการ

1) ส่งเสริม เผยแพร่ และประชาสัมพันธ์ด้านสิ่งแวดล้อม

2) รวบรวมจัดทำ และบริการข้อมูลข้อเสนอแนะด้านสิ่งแวดล้อมด้วยเทคโนโลยีต่างๆ ในฐานะศูนย์ข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อม

3) ให้ความรู้ด้านสิ่งแวดล้อมแก่หน่วยงานของรัฐและเอกชน

4) ปฏิบัติการอื่นใดตามที่กฎหมายกำหนด

จากการที่ทั้ง 3 กรมมีอำนาจหน้าที่ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นเป็นผลทำให้ นักวิชาการสิ่งแวดล้อมมีความต้องการสารสนเทศในหลายเนื้อหาและหลายรูปแบบเพื่อนำมาใช้ในการจัดการและบริหารสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคของความเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ จึงจำเป็นต้องเดินควบคู่ไปกับยุคของข้อมูลข่าวสาร แหล่งสารสนเทศเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งที่จะช่วยส่งเสริมและสนับสนุนในการก้าวสู่ยุคประเทศอุตสาหกรรมใหม่ได้อย่างมั่นคง การให้บริการข้อมูลอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีคุณภาพทันสมัยและสามารถให้บริการได้อย่างฉับไวจึงเป็นสิ่งจำเป็น

การที่แหล่งสารสนเทศจะดำเนินงานให้ประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้สิ่งสำคัญที่ต้องคำนึงถึง คือบุคลากรผู้ให้บริการสารสนเทศจะต้องรู้จักผู้ใช้และทราบความต้องการ-การของผู้ใช้เหล่านั้นๆ วิธีการหนึ่งที่จะทำให้ทราบคือ การศึกษาความต้องการและพฤติกรรม พฤติกรรมของผู้ใช้แง่มุมต่างๆ (Ford, 1973: 85-106) การศึกษาผู้ใช้เป็นการดำเนินการขั้นต้นที่จะช่วยให้บรรณารักษ์หรือผู้ที่ทำหน้าที่บริการสารสนเทศได้ทราบถึงสภาพลักษณะความต้องการและพฤติกรรมของกลุ่มบุคคลผู้มารับบริการเพื่อนำข้อมูลมาปรับปรุงการดำเนินงาน (Exon, 1978: 352-364) ซึ่งการพิจารณาความต้องการของผู้ใช้นับเป็นสิ่งจำเป็นในการดำเนินงานห้องสมุดหรือศูนย์สารสนเทศ เพราะห้องสมุดหรือศูนย์สารสนเทศจะมีคุณค่าก็ต่อเมื่อสามารถสนองความต้องการของผู้ใช้ได้ (Coover, 1969: 446-447)

ในปัจจุบันสารสนเทศมีปริมาณเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วอีก ทั้งยังมีความสำคัญและจำเป็นต่อการวินิจฉัยสั่งการวางแผนการศึกษาการวิจัย และการพัฒนาในทุกระดับและทุกอาชีพ แต่ปรากฏว่าสารสนเทศสิ่งแวดล้อมยังกระจัดกระจาย ไม่เป็นระบบที่สามารถค้นคืนได้ทันท่วงทีซึ่งมีอยู่ตามแหล่งต่างๆ เช่น ศูนย์วิจัยและอบรมด้านสิ่งแวดล้อม กรมควบคุมมลพิษ กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม กรมโรงงานอุตสาหกรรมกระทรวงอุตสาหกรรม และสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ฯลฯ รวมทั้งมหาวิทยาลัยต่างๆ ซึ่งจะเห็นได้ว่ายังขาดหน่วยงานกลางในการร่วมมือประสานงานกันในรูปแบบข่างาน ทำให้เป็นอุปสรรคอย่างหนึ่งต่อการศึกษาค้นคว้าวิจัยทางด้านสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพราะการศึกษาค้นคว้าวิจัยของนักวิชาการสิ่งแวดล้อมต้องใช้ข้อมูลต่างๆ จากห้องสมุด หรือศูนย์สารสนเทศที่มีอยู่ในรูปวัสดุพิมพ์ วัสดุไมติพิมพ์ ที่มีความทันสมัยและหลากหลาย ห้องสมุดหรือศูนย์สารสนเทศ จึงจำเป็นต้องจัดหาสารสนเทศต่างๆ ที่เกี่ยวข้องมาไว้ให้เพียงพอแก่ความต้องการของนักวิชาการสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่มีหน้าที่ในการกำหนดนโยบายและวางแผนมาตรฐานต่าง ๆ ด้านสิ่งแวดล้อมของประเทศด้วยเหตุนี้การศึกษา เรื่อง ความต้องการและการใช้สารสนเทศสิ่งแวดล้อมของนักวิชาการสิ่งแวดล้อม จึงเป็นสิ่งจำเป็น ผลจากการศึกษาถึงความต้องการและการใช้สารสนเทศสิ่งแวดล้อมของนักวิชาการสิ่งแวดล้อมตลอดจนปัญหาในการใช้จะสามารถนำไปสู่การจัดหาทรัพยากรสารสนเทศและเผยแพร่สารสนเทศให้ตรงกับความต้องการของผู้ใช้ให้มากที่สุดได้

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาถึงความต้องการและการใช้สารสนเทศสิ่งแวดล้อมของนักวิชาการสิ่งแวดล้อมสังกัดกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ทราบถึงปัญหาในการใช้และข้อเสนอแนะของนักวิชาการสิ่งแวดล้อมที่มีต่อห้องสมุดหรือศูนย์สารสนเทศ อันจะเป็นแนวทางสำหรับผู้บริหารและผู้ปฏิบัติงานห้องสมุดหรือศูนย์สารสนเทศ ในการปรับปรุงทรัพยากรห้องสมุดและบริการต่างๆ ให้มีคุณภาพและสนองตอบต่อความต้องการของผู้ใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาความต้องการและการใช้สารนิเทศสิ่งแวดล้อมของนักวิชาการ สิ่งแวดล้อมในด้านเนื้อหา รูปแบบ ภาษา อายุ และแหล่งสารนิเทศ รวมทั้งวัตถุประสงค์ในการใช้
2. เพื่อศึกษาปัญหาการใช้สารนิเทศสิ่งแวดล้อมของนักวิชาการสิ่งแวดล้อม

สมมุติฐาน

ความต้องการและการใช้สารนิเทศสิ่งแวดล้อมของนักวิชาการสิ่งแวดล้อมแตกต่างกันไปตามหน้าที่รับผิดชอบหลัก และวัตถุประสงค์ในการใช้สารนิเทศ

ตัวแปรที่ศึกษา

จากสมมุติฐานของการวิจัยข้างต้น ตัวแปรที่สำคัญในการวิจัยมีดังนี้

ตัวแปรอิสระ ได้แก่

1. หน้าที่รับผิดชอบหลักคือ หน้าที่ที่นักวิชาการสิ่งแวดล้อมรับผิดชอบเป็นงานหลัก แบ่งกลุ่มได้ดังนี้ คือ ระดับผู้บริหาร นักวิจัย และผู้ปฏิบัติการ
2. วัตถุประสงค์ในการใช้ ได้แก่ การวางแผนและวินิจฉัยสั่งการ การวิจัย การบริการ การเสนอโครงการ และการประชุมอบรมสัมมนา

ตัวแปรตาม ได้แก่

1. เนื้อหาสารนิเทศสิ่งแวดล้อม คือ ข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏอยู่ในวัสดุตีพิมพ์ วัสดุไม่ตีพิมพ์ โดยจำแนกเป็น 20 สาขา ตามเกณฑ์ของ INFOTERRA คือระบบแนะแหล่ง สารนิเทศทางด้านสิ่งแวดล้อมนานาชาติ ซึ่งทาง UNEP ได้แบ่งสาขาดังนี้คือการบริหารและการวางแผนสิ่งแวดล้อมการตรวจสอบและการประเมินผลสิ่งแวดล้อม ของเสียและการแก้ปัญหา มลพิษสิ่งแวดล้อม ดินและการใช้ประโยชน์จากดิน เทคโนโลยี กฎหมายสิ่งแวดล้อม การศึกษาและการฝึกอบรมทางด้านสิ่งแวดล้อม บรรยากาศและภูมิอากาศ สิ่งแวดล้อมน้ำจืด สิ่งแวดล้อมทางทะเล เกษตรกรรมและสิ่งแวดล้อม เคมีภัณฑ์ พลังงาน การอนุรักษ์ธรรมชาติ การขนส่งและสิ่งแวดล้อม การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ สิ่งแวดล้อมในการทำงาน การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรทางทะเล และจาก 20 สาขาตามเกณฑ์ INFOTERRA ที่ประยุกต์แล้วนั้น ผู้วิจัยได้จัดสาขาตามการจัดหลักสูตรวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อมของมหาวิทยาลัย เช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล แบ่งเป็น 6 สาขาได้แก่ การจัดการสิ่งแวดล้อม มลพิษสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและอนุรักษ์ เทคโนโลยี เศรษฐศาสตร์และประชากร และอื่นๆ

2. รูปแบบของสารนิเทศ แบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ คือ

- 2.1 รูปแบบที่เป็นวัสดุตีพิมพ์ ได้แก่ หนังสือตำรา วารสาร หนังสืออ้างอิง หนังสือพิมพ์ รายงานการวิจัย รายงานการประชุมอบรมสัมมนา เอกสารวิจัยส่วนบุคคล
- 2.2 รูปแบบที่เป็นวัสดุไม่ตีพิมพ์ ได้แก่ รูปภาพแผนที่ โสตทัศนวัสดุ ฯลฯ

2.3 อื่นๆ ได้แก่ ความรู้ที่ได้จากการสนทนากับเพื่อนร่วมงาน /ผู้เชี่ยวชาญ

3. ภาษาของสารนิเทศ ได้แก่ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ

4. อายุของสารนิเทศ(ความทันสมัยของสารนิเทศ) คือช่วงอายุของสารนิเทศที่ผู้ตอบมีความต้องการและการใช้ในช่วงปัจจุบันที่ตอบ โดยระบุช่วงอายุของสารนิเทศไว้ดังนี้สารนิเทศใหม่ล่าสุด (0-11 เดือน) สารนิเทศอายุ 1-5 ปีที่ผ่านมา สารนิเทศอายุ 6-10ปีที่ผ่านมา สารนิเทศอายุเกิน 10 ปีที่ผ่านมา และไม่จำกัดอายุของสารนิเทศ

5. แหล่งสารนิเทศแบ่งไว้ 2 แหล่งคือ แหล่งสารนิเทศภายในหน่วยงานได้แก่ ห้องสมุดของกรม แหล่งที่ได้จากการสนทนา/อภิปรายกับเพื่อนร่วมงานหรือผู้เชี่ยวชาญ และแหล่งสารนิเทศภายนอกหน่วยงานได้แก่ แหล่งสารนิเทศส่วนตัว สารนิเทศที่ได้จากการประชุมอบรมสัมมนา จากสมาคมวิชาชีพที่ท่านเป็นสมาชิก จากสื่อมวลชน แหล่งสารนิเทศต่างประเทศ (ฐานข้อมูลคอมพิวเตอร์) และให้ระบุเพิ่มเติมอีก 3 แห่ง

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยนี้มุ่งศึกษาถึงความต้องการและการใช้สารนิเทศในด้านเนื้อหา รูปแบบ ภาษา อายุ และแหล่งสารนิเทศของนักวิชาการสิ่งแวดล้อม สังกัดกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมเท่านั้น โดยแบ่งกลุ่มประชากรเป็น 3 กลุ่มตามหน้าที่รับผิดชอบคือระดับผู้บริหาร ผู้วิจัย และผู้ปฏิบัติการ จำนวน 247 คน ซึ่งเป็นอัตราค่าดังกล่าวในปีงบประมาณ2537 (ทั้งนี้ไม่รวมผู้ที่ลาศึกษาต่อ ผู้ที่ลาราชการ ฐานต่างประเทศ โอนย้ายหน่วยงานและลาออก) มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและบุคลากรที่สังกัดดังนี้ คือ

1. สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม จำนวน 129 คน
2. กรมควบคุมมลพิษ จำนวน 67 คน
3. กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม จำนวน 51 คน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ มีขั้นตอนวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ศึกษาค้นคว้าจากเอกสารหนังสือ บทความและงานวิจัย เพื่อเป็นแนวทางในการรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม ทั้งที่เป็นภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ
2. สร้างแบบสอบถาม ซึ่งประกอบด้วย 3 ตอน คือ
  - ตอนที่ 1 ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ตอบ
  - ตอนที่ 2 ความต้องการและการใช้สารนิเทศ
  - ตอนที่ 3 ปัญหาในการใช้สารนิเทศ และการใช้บริการห้องสมุดในหน่วยงานที่สังกัด
3. ทดสอบแบบสอบถามกับนักวิชาการสิ่งแวดล้อม ของงานวิเคราะห์วิจัยสภาวะแวดล้อม กองฟิสิกส์และวิศวกรรม กรมวิทยาศาสตร์บริการ กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมจำนวน 12 คน กองอนามัยสิ่งแวดล้อม กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข จำนวน 30 คน รวม 42 คน เพื่อนำแบบสอบถามมาปรับปรุงให้สมบูรณ์

4. รวบรวมข้อมูลโดยส่งแบบสอบถามที่ปรับปรุงแล้วให้นักวิชาการสิ่งแวดล้อมของกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กรมควบคุมมลพิษ และสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมด้วยตนเองและทางไปรษณีย์
5. วิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม โดยกรอกข้อมูลลงในแบบรหัส หากค่าทางสถิติเป็น ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และค่าความแปรปรวน (F-test) โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติด้านสังคมศาสตร์: SPSS (Statistical Package for the Social Science)
6. สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล
7. รายงานผลการวิจัย อภิปรายผล พร้อมทั้งข้อเสนอแนะ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบความต้องการและการใช้สารนิเทศสิ่งแวดล้อมของนักวิชาการสิ่งแวดล้อม สังกัดกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม
2. เป็นแนวทางแก่ห้องสมุดทั้ง 3 กรมคือ กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กรมควบคุมมลพิษ สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม และห้องสมุดอื่นๆ ทางด้านสิ่งแวดล้อมในการพัฒนาทรัพยากรตลอดจนบริการสารนิเทศสิ่งแวดล้อมให้สอดคล้องต่อ ความต้องการและการใช้สารนิเทศของนักวิชาการสิ่งแวดล้อม

คำอธิบายศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

สารนิเทศ หมายถึง ข้อเท็จจริง ความรู้ คำแนะนำ ความคิด ฯลฯ ที่ถ่ายทอดเป็นคำพูด หรือข้อเขียนในรูปแบบต่างๆ เช่น หนังสือ วารสาร เอกสาร หนังสือพิมพ์ วัสดุทัศนวัสดุ และในรูปแบบที่ใช้กับคอมพิวเตอร์ ได้แก่ เทปแม่เหล็ก จานแม่เหล็ก เป็นต้น

สิ่งแวดล้อม หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างทั้งทางธรรมชาติและทางสังคมที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตทั้งที่เป็นรูปธรรม (จับต้องและมองเห็นได้)และนามธรรม วัฒนธรรมแบบแผนประเพณี ความเชื่อ) มีอิทธิพลเกี่ยวโยงถึงกัน เป็นปัจจัยในการเกื้อหนุนซึ่งกันและกันผลกระทบจากปัจจัยหนึ่งจะมีส่วนเสริมสร้างหรือทำลายอีกส่วนหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงมิได้สิ่งแวดล้อมเป็นวงจรและวัฏจักรที่เกี่ยวข้องกันไปทั้งระบบ สิ่งแวดล้อมแบ่งลักษณะได้กว้างๆ 2 ส่วนคือ 1) สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ ภูเขา ดิน น้ำ อากาศ ทรัพยากรทุกประเภท 2) สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น ชุมชนเมือง สิ่งก่อสร้างโบราณสถานศิลปกรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม เป็นต้น

เนื้อหาสารนิเทศสิ่งแวดล้อม หมายถึง ข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏอยู่ในรูปวัสดุตีพิมพ์ วัสดุไมตีพิมพ์ โดยจำแนกตามเกณฑ์ของ INFOTERRA คือ ระบบแนะแหล่งสารนิเทศทางด้านสิ่งแวดล้อมนานาชาติ ซึ่งทาง UNEP ได้แบ่ง 20 สาขาดังนี้คือ การบริหารและการวางแผนสิ่งแวดล้อม การตรวจสอบและการประเมินผลสิ่งแวดล้อม ของเสียและการแก้ปัญหา มลพิษสิ่งแวดล้อม ดินและการใช้ประโยชน์จากดินเทคโนโลยีกฎหมายสิ่งแวดล้อม การศึกษาและการฝึกอบรมทางด้านสิ่งแวดล้อม บรรยากาศและภูมิอากาศ สิ่งแวดล้อมน้ำจืด สิ่งแวดล้อมทางทะเล เกษตรกรรมและสิ่งแวดล้อม เคมีภัณฑ์ พลังงาน การอนุรักษ์ธรรมชาติ การขนส่งและสิ่งแวดล้อม การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ สิ่งแวดล้อมในการทำงาน การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรทาง

ทะเล และจาก 20 สาขาตามเกณฑ์ INFOTERRA ที่ประยุกต์แล้วนั้น (UNEP, 1984) ผู้วิจัยได้จัดสาขาตามการจัดหลักสูตรวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อมของมหาวิทยาลัย เช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดลแบ่งเป็น 6 กลุ่มเนื้อหาได้แก่ การจัดการสิ่งแวดล้อม มลพิษสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ และการอนุรักษ์ เทคโนโลยี เศรษฐศาสตร์และประชากร และอื่นๆ

นักวิชาการสิ่งแวดล้อม หมายถึง ข้าราชการประจำของกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม สังกัดสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กรมควบคุมมลพิษ กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ที่ปฏิบัติงานและมีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับงานด้านสิ่งแวดล้อม ในระดับผู้บริหาร นักวิจัย และผู้ปฏิบัติการ

ผู้บริหาร หมายถึง ผู้มีอำนาจหน้าที่ในการบริหาร การวางแผนและวินิจฉัยสั่งการ

นักวิจัย หมายถึง ผู้ที่มีหน้าที่ในการศึกษาค้นคว้าวิจัย ควบคุมดูแลและดำเนินการวิจัย

ผู้ปฏิบัติการ หมายถึง ผู้มีหน้าที่ในการปฏิบัติงานทางด้านเทคนิคและดำเนินการ ตามคำสั่งที่ได้รับ

มอบหมาย

ความต้องการสารนิเทศหมายถึงความประสงค์/ความต้องการที่จะได้สารนิเทศมาเพื่อใช้ในการวางแผนการวิจัย การบริการ การเสนอโครงการ และการประชุมอบรมสัมมนา

การใช้สารนิเทศ หมายถึง การนำสารนิเทศที่ค้นได้ มาใช้จริงตามวัตถุประสงค์ในการใช้สารนิเทศ

แหล่งสารนิเทศ หมายถึง แหล่งสารนิเทศที่แบ่งไว้ 2 แหล่งคือ แหล่งสารนิเทศภายในหน่วยงาน ได้แก่ ห้องสมุดของกรม แหล่งที่ได้จากการสนทนา/อภิปรายกับเพื่อนร่วมงานหรือผู้เชี่ยวชาญ และแหล่งสารนิเทศภายนอกหน่วยงาน ได้แก่ แหล่งสารนิเทศส่วนตัว สารนิเทศที่ได้จากการประชุมอบรมสัมมนา จากสมาคมวิชาชีพที่ทำงานเป็นสมาชิก จากสื่อมวลชน แหล่งสารนิเทศต่างประเทศ (ฐานข้อมูลคอมพิวเตอร์)

อายุ (ความทันสมัยของสารนิเทศ) คือ อายุของสารนิเทศที่ผู้ตอบ มีความต้องการและการใช้ในชั่งปัจจุบันที่ตอบ โดยระบุช่วงอายุของสารนิเทศไว้ดังนี้ สารนิเทศใหม่ล่าสุด (0-11 เดือน) สารนิเทศอายุ 1-5 ปีที่ผ่านมา สารนิเทศอายุ 6-10ปีที่ผ่านมา สารนิเทศอายุเกิน 10 ปีที่ผ่านมา และไม่จำกัดอายุของสารนิเทศ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย